

Срђан Б. МЛАДЕНОВИЋ *
Међуопштински историјски архив
Призрен

УДК 271.222(498.11)-523:347.23"14/15"
- прегледни научни рад –
DOI 10.5937/gufv2502211M

ЈЕДАН КРАТАК ОСВРТ НА БАШТИНСКЕ ПОСЕДЕ У МЕТОХИЈИ И НА КОСОВУ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Сажетак: *Појам баштине односи се, пре свега, на посед који је припадао нижем или вишем племству и који се преносио у наследство. У Метохији и на Косову постоје неколики примери баштина које су биле у поседу ситне и крупне властеле. Остали су сачувани помени баштиника попут Младена Владојевића са неименованом мајком из Призрена; затим ситних баштиника Њежа, Дабижива, Бојка, Одељана, Иванка и Дмитра из околине Призрена; властелина цара Душана, извесног Тошоја из Сиринића, Лазаревића и Бранковића као крупне властеле и господара државе у периоду од средине 14. до средине 15. столећа, и на крају великог челника Радича, властелина деспота Ђурђа Бранковића. Овај рад је кратак осврт на такве баштинске поседе. Због недостатка историјских извора постоји тек неколико примера баштинских посела, којих је у средњем веку на овим просторима било засигурно много више.*

Кључне речи: *Баштина, баштиник, Метохија, Косово, средњи век.*

У Лексикону српског средњег века стоји да је баштина најпре очевина, очинско наслеђе и као таква, јавља се врло често у српским земљама у повељама из XIV и XV столећа. Осим значења земљишне својине, она има и апстрактно значење, својине уопште. Душанов Законик посвећује јој више одредаба (Ћирковић и Ферјанчић, 1999: 41).

Поседник баштине назива се *баштиник*. Баштиник наслеђује баштину и њоме располаже по својој вољи, што значи да је своју баштину могао продати, поклонити цркви (манастиру), оставити својим потомцима или поклонити коме другом. У случају да баштиник нема потомства, онда Душанов Законик прописује: *ако баштина остане пуста, где се нађе од његова рода до трећег братучеда, тај да има његову баштину*. Ради се о потомству до осмог колена. Овај податак говори нам, како је то приметио чувени истраживач српског средњовековног права Теодор Тарановски, да сам назив баштине сведочи о њеној наследности и да се неповредивост својине и право наслеђа гарантује посебном одредбом. Чланови

* srdjanbm7@gmail.com

Душановог Законика везани за неприкосновеност баштине угледају се на византијско законодавство, које је признавало потпуно право приватне својине, као и римско право пре њега (*Законик Стефана Душана цара српског 1349 и 1354, 1870*).

Баштиник је обавезан да испуни обавезе према своме феудалном господару. Наравно, обавезе зависе од статуса самог баштиника, његовог положаја и значаја у друштву. Ситни племић баштиник имао је углавном као обавезу војну службу, док је велможа баштиник своје обавезе испуњавао и војно и обављајући важне дворске функције код свог господара, краља или цара. Баштину господар није смео одузети од баштиника, осим у случају издаје (*невере*). Куповина или замена могла се извршити само уз добровољни пристанак баштиника. Дакле, ни цар, ни царица, ни краљ, ни деспот, нису баштинику, макар потицао из најнижег племићког сталежа, могли силом одузети његову баштину.¹

На основу сачуваних повеља из средњег века сазнајемо за неколике примере поседовања баштине на просторима Метохије и Косова.

Први пример налазимо у Призрену, где је локални властелин Младен Владојевић са својом неименованом мајком одлучио да цару Душану да цркву Св. Спаса у данашњој Поткаљаји, са својим селима и зависним сељацима, виноградима и свим правима у замену за *Андричју цркву* у Охриду са њеним имањем. На осавремењеном српском: *И на овај начин замених цркву Спаса у Младена Владојевића и у матере његове, и у све родбине његове, то јест ктиторства његова и за сва села с људима и земљом, и с виноградима, и са свим правима што се налажу у цркви тој, или у граду, или у жупи, или би где на другом месту, њиховом вољом и њиховим пристанком, а не неком принудом, замених и дадох замену у Охриду Андричју цркву за цркву, села за села, винограде за винограде, млинове за млинове, и што је имала та црква то од пређе све му даде Царство ми, и записа Младену и његовој матери да држе уместо овога у баштину као што је држао Спаса, тако да држи Андричју, а Младен ни његови да већ не имају више баштине, ни цркве Спасове која је у Призрену...* Затим, цар Душан наводи зависне људе који су раније припадали баштини Младеновој, као и његове тада већ бивше млинове и њиве (*Светоарханђеловска хрисовуља*, 2003: 89, 120). У Душановој Светоарханђеловској хрисовуљи наводи се на још пар места одмах након овог случаја са Младеном и мајком његовом, употреба израза *замених*, што нам говори да се ради о мањим баштинским поседима у данашњој Метохији који су замењени добровољно, али немамо јасне податке о

¹ Детаљно о баштинама, баштиницима и правима и обавезама баштиника. Савремена издања извора: *Законик цара Стефана Душана 1349 и 1354, 1960.*; *Душанов Законик*, 2010.; *Повеља цара Стефана Душана Хиландару за Понорац и Крушичицу и трг Книнац*, 2016.; Литература: Новаковић, 1913.; Даничић, 1863. Тарановски, 2002.; Ћирковић и Ферјанчић, 1999: 41.

њиховим баштиницима, сем њихових имена. У питању су извесни Њежа, Дабижив, Бојко, Одељан, Иванко и Дмитар (Исто: 90, 121).

Следи нам пример из Сиринићке жупе, где је локални властелин Тошоје приложио своје село *Селце*, данас Севце, вероватно пре 1355. године хиландарском пиргу Хрусија (Пирг Светог Спаса). У старосрпском читању: *И што је приложио и записао властелин царства ми Тошоје село баштино, што му и записао царство ми у баштину, Селце више Сиринић, и този утврди царство ми у хрисовуљ словом златопечатнијим чудотворним моштем Светаго Петра, да јест неотјемљемо никим до дни и до вјека (Законски споменици српских држава средњег века, 1912: 431).* Севце је данас једно од највећих села у Сиринићкој жупи, које се осим у Душановим повељама из половине XIV столећа спомиње и у турским пописима, почевши од 1455. године, а извесно је да је имало и одређену аутономију у турском систему, нарочито када се ради о заштити путева који су водили тим крајем узводно реком Лепенац, како од Скопља, тако и са Косова ка Призрену, но о томе сада није реч.²

Када говоримо о *великој господи српској*, тј. о велможама, своју баштину на просторима садашње јужне српске покрајине имали су Лазаревићи и Бранковићи.

Баштина Бранковића налазила се у Дреници. Дреница је област која раздваја косовску котлину од Метохије. Младен, као најстарији по имену познати предак Бранковића, био је у служби краљева Милутина, Стефана Дечанског и Душана носећи титуле жупана и војводе. Његов син, Бранко Младеновић, носио је звучну титулу севастократора и у име цара Душана управљао је Охридом. По његовој смрти, вероватно марта 1365. године, његова два млађа сина, Гргур и Вук, повлаче се у своју баштину у Дреници, чије се средиште налазило у тврђави Борац. Најстарији син, Никола Радоња, пре тога се замонашио, али је као монах Роман и великосхимник Герасим, имао велики утицај како на догађаје у Светој Гори, тако и у својој отаџбини. Од своје баштине Бранковићи дарују Хиландару села у Дреници, што је потврђено двома повељама. Центар тог хиландарског метоха у Дреници налазио се у манастиру Светог Арханђела Гаврила у селу Трстеник, осим поменутог села Бранковићи су од своје баштине Хиландару приложили и села Тушиље, Бањица, Врбовац, Штучинце, Мучиваре и Бежаниће. Сва ова насеља, осим Мучивара (постоји потес Мучувар у атару села Бањице), и данас постоје са истим или делимично измењеним називима.³

² Топографска карта: Призрен 4-2 (Мушниково); 1:25 000. У османским пописима Вукове земље поједини Севчани се спомињу као дербенције (чуvari путева). То су врло вероватно наследили из доба немањинке државе, када су вршили исту службу. О првом попису *Земље Влк: Област Бранковића, опширни катастарски попис из 1455. године*, приредили Х. Хацибегих, А. Ханџић, Е. Ковачевић, Сарајево 1972.

³ О Бранковићима и Лазаревићима постоји читав низ научних радова које није потребно све наводити. Новија издања која о њима говоре: Спремић, 1994.; Благојевић,

Као родно место кнеза Лазара наводи се село Прилепац недалеко од данашње Косовске Каменице, односно даља околина Новог Брда и Ѓњилана. Ту је и била баштина кнеза Лазара. Језгро његове баштине налазило се око поменутог Прилепаца у жупи Тополници, а делови у жупама Изморник и Морава, као и североисточно од Новог Брда (села Глоговица, Криљева и Модра Глава).⁴ За наш кратак осврт на баштинске поседе занимљиво је питање јесу ли и Лазаревићи попут својих рођака Бранковића даривали поседе који су били део њихове баштине. Деспот Стефан Лазаревић је најпре прихватио обавезу да настави са исплатом „десетка” од стоке, са преполовљеном сумом (Душанових 1 500, а Стефанових 800 дуката)⁵, а јуна месеца 1411. године приложио је Хиландару девет села у околини Новог Брда у замену за шест адрфата, или аделфата у самом манастиру.⁶ Повеља о том чину чува се у хиландарском архиву под бр. 78 и топографском сигнатуром А 9/4.⁷ Сва насеља су се налазила северно од Новог Брда, познатог рударског и трговачког места средњовековне Србије, које је свој узлет доживело управо у доба деспота Стефана Лазаревића. Ново Брдо се налази на западним обронцима Мале планине, између огранака Копаоника и Скопске Црне Горе, четрдесетак километара југоисточно од Приштине.⁸ Од насеља споменутих у повељи данас су се очувала само два. То су *Криљева* и *Глоговица*. *Криљева* је данашње село Криљево, 15–20 км североисточно од Новог Брда, на ушћу Ливадског потока у Криву Реку.⁹ *Глоговица* је истоимено село (данас га називају и Глоговце), удаљено 7–8 км северно од Криљева, а око 25 км североисточно од Новог Брда. Сачувао се још топоним *Модра Глава* изнад села Лештара/ Љештара, североисточно од Новог Брда.¹⁰ Некадашње село Модра Глава налазило се на истоименом брду. Склони смо да село

2004.; Шуица, 2000.; Благојевић, 2007.; тематски зборник радова *Власт и моћ – властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године* (2014). Повеље је у новије време поново издао Раде Михаљчић: *Слово браће Бранковића манастиру Хиландару*, 2007: 151–166.; *Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару о дару калуђера Романа*, 2006: 139–148. Топографска карта: Косовска Митровица 4-1 (Србица); 1:25 000 и Косовска Митровица 1:100 000.

⁴ О поседима кнеза Лазара вид. више у: Благојевић, 2007. О баштини Лазаревој: Мишић, 2014. О јачању обласних господара: Шуица, 2014.

⁵ О прихватању ове обавезе сведочи нам деспотова повеља издата 1406/1407. године. О овој повељи код: *Повеље и писма деспота Стефана*, 2007: 183–190.

⁶ *Аделфат* или *адрфат* означава доживотно издржавање које је манастир давао за учињени му поклон у имањима или новцу. Види: *Лексикон српског средњег века*, 1999: 12.

⁷ Види: *Повеље и писма деспота Стефана*, 2007: 191–199.

⁸ Група аутора, 1987: 491.; Мишић, 2010: 198–202.

⁹ Топографска карта : Секција Приштина, Р 1: 100 000. *Задужбине Косова*, 466.; *Повеље и писма деспота Стефана*, 198.; Урошевић, 1950: 78–79.

¹⁰ Урошевић (1950: 85) идентификује село *Лештије* из повеље са селом Лештар/ Љештар, као и Ивановић (2022: 469); док Младеновић (2007: 198) у њему види село Лешје код Параћина. Топографска карта : Секција Приштина 4-2 (Криљево), Р 1: 25 000. Топографска карта : Секција Приштина 4, Р 1: 50 000.

Милојевици препознамо као данашње село Маревце (које се у средњем веку спомиње као *Маројевици*), које се налази петнаестак километара северозападно од Новог Брда. Село захвата цело извориште Маревске Реке, а јужни део му се спушта и долином Криве Реке од планине Кознице до врха Модре Главе.¹¹

Још један пример у нашим изворима, хронолошки последњи, проналазимо у повељи деспота Ђурђа Бранковића, који је свом великом челнику Радичу потврдио села и кућу у Новом Брду у *вечну баштину* с правом да се његово власништво могло пренети *или на сродника или на инога кога*.¹² Велики челник Радич у интитулацији из једне своје повеље издате манастиру Ватопеду (од 28. марта 1432. године) за себе каже: *аз раб и послушник господина ми деспота србскога Ђурђа и госпожде деспотице кира Ирине и синов господства јих, челник велики Радич*.¹³

Нажалост, недовољност историјских извора ускраћује нам могућност да потпуније сагледамо и прикажемо значај баштинских поседа на просторима Метохије и Косова у средњем веку, којих је било много више од оних које смо навели у раду, с обзиром на то да су ти простори неколико столећа били језгро српске средњовековне државе. Треба нагласити да у овом кратком осврту нисмо хтели да се бавимо личним поседима црквених лица, *харистиције*, које наравно нису били наследне, као ни пронијама, које се јављају у време краља Милутина, и које такође не спадају у баштине *in proprie dictu*.

Закључак

Овај кратак осврт на баштинске поседе на просторима Метохије и Косова, како смо га назвали, говори нам и показује више ствари везаних не само конкретно за приватни посед у власништву ситног или крупног племића – баштину; него и о правним и друштвеним нормама и односима у држави Немањића, потом и Лазаревића и Бранковића у XIV и XV столећу. Што је још битније, говори нам о постојању племства на територији данашње јужне српске покрајине, које је дубоко укорењено, будући да је поседовало своје баштине, очевине, боље рећи дедовине. Стицање поседа у баштину био је дуг процес и захтевао је генерацијску службу. Отуда у нашим повељама налазимо да је, примера ради, цар Душан потврдио повељу извесном баштинику позивајући се на то да је иста потврђена његовом оцу од Душановог оца, Стефана Дечанског, или баштиниковом деди од Душаног деде, краља Милутина. Оваква

¹¹ Топографска карта – Секција Приштина 4-2, Р 1: 25 000. *Задужбине Косова*, 481–482. *Новобрдска Крива Река*, 77.

¹² Види: *Лексикон српског средњег века*, 1999: 41–42. Детаљније код: Спремић, 1994.

¹³ У новије време о повељама великог челника Радича видети код: Ивановић, 2022: 149–178.

генерацијска наследност баштине сведочи о укоренености племства на овим просторима. Свакако, племства не би било без, да се тако изразимо, обичног народа, зависног слоја становништва које је радило на имањима баштиника. У овом нашем кратком осврту из наведених примера видимо да су и једни и други припадници српског народа.

Овај наш рад може бити занимљив не само љубитељима историје, географије, старог српског језика, већ и онима које занима средњовековно право код Срба, будући да је баштина била правно осигурана законским актима. У том смислу, наставницима и професорима историје може бити користан као мали приручник како су се српски владари опходили према својим поданицима који су имали скромне феудалне поседе и како су те њихове поседе законски штитили, чак и од сопственог ауторитета. Основци и средњошколци у настави историје¹⁴ могу из овог примера научити да су и најсилнији српски владари стављали закон изнад себе и штитили права нижих слојева друштва.

Извори

Душанов Законик, приредио Ђорђе Бубало. Београд 2010.

Законик цара Стефана Душана 1349 и 1354, издао и превео Никола Радојчић. Београд 1960.

Законски споменици српских држава средњег века, приредио С. Новаковић. Београд 1912.

Област Бранковића, опширни катастарски попис из 1455. године, приредили Х. Хаџибеговић, А. Ханџић, Е. Ковачевић. Сарајево 1972.

Одабрани споменици српског права (од XII до краја XV века), приредио А. Соловјев. Београд 1926.

Повеља цара Стефана Душана Хиландару за Понорац и Крушчицу и трг Книнац, приредила Марија Копривица. Београд 2016.

Повеље и писма деспота Стефана, приредио А. Младеновић. Београд 2007.

Светоарханђеловска хрисовуља, приредили С. Мишић, Т. Суботин-Голубовић. Београд 2003.

Слово браће Бранковића манастиру Хиландару, приредили Р. Михаљчић, И. Шпадијер, Стари српски архив 6, Београд 2007, 151–166.

Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару о дару калуђера Романа, приредио Р. Михаљчић, Стари српски архив 5, Београд 2006, 139–148.

Литература

Благојевић, М. (2004). *Немањићи и Лазаревићи и српска средњовековна државност*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

¹⁴ О утицају друштвених мрежа на образовање и у образовању видети у: Василијевић, 2015. О квалитету и правцима развоја научноистраживачког рада на нашим учитељским факултетима: Бојовић, Ж. & Илић, М., 2016.

- Благојевић, М. (2006). *Поседи манастира Хиландара на Косову и Метохији (XII–XV век)*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Благојевић, М. (2007). *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*. К. Митровица: Зборник Косова и Метохије.
- Бојовић, Ж. & Илић, М. (2016). „Квалитет и правци развоја научноистраживачког рада на учитељским факултетима у Србији“. *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, 7(4), 125–138.
- Василијевић, Д. (2015). „Друштвене мреже у образовању“. *Годишњак Педагошког факултета у Врању*, 6(4), 117–126.
- Група аутора. (1987). *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*. Призрен-Београд: Епархија Рашко-призренска.
- Даничић, Ђ. (1863). *Рјечник из књижевних старина српских*. Београд: Књажеско српска књигопечатња.
- Ивановић, М. (2022). *Повеље великог челника Радича – дипломатичка анализа*. Београд: Историјски часопис, књ. LXXI, 149–178.
- Мишић, С. (2010). *Лексикон градова и тргова српских средњовековних земаља: према писаним изворима*. Београд: Завод за уџбенике.
- Мишић, С. (2014). „Од земаљског кнеза до кнеза Срба – уздицање до владарске моћи“. У: Мишић, С. (2014). *Власт и моћ – властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године* (7–20). Крушевац, Велики Шиљевовац и Варварин: Народна библиотека Крушевац и Центар за историјску географију и историјску демографију Филозофског факултета Универзитета у Београду.
- Новаковић, С. (1913). „*Баштина*“ и „*бољар*“ у југословенској терминологији средњег века. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Спремић, М. (1994). *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Тарановски, Т. (2002). *Историја српског права у немањинској држави*. Београд: Лирика.
- Ћирковић, С. и Б. Ферјанчић, Б. (1999). *Лексикон српског средњег века*. Београд: Knowledge.
- Урошевић, А. (1950). *Новобрдска Крива Река – антропогеографска истраживања*. Београд: Српска академија наука.
- Шуица, М. (2000). *Немирно доба српског средњег века – властела српских обласних господара*. Београд: Службени лист.
- Шуица, М. (2014). „Нарастање нових моћника“. У: Мишић, С. (2014). *Власт и моћ – властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године* (21–36). Крушевац, Велики Шиљевовац и Варварин: Народна библиотека Крушевац и Центар за историјску географију и историјску демографију Филозофског факултета Универзитета у Београду.

Топографске карте:

1. Призрен 4-2 (Мушниково); 1:25 000.
2. Косовска Митровица 4-1 (Србица); 1:25 000.
3. Косовска Митровица 1:100 000.
4. Приштина, Р 1: 100 000.

5. Приштина 4, Р 1: 50 000.
6. Приштина 4-2 (Криљево); Р 1: 25 000.

Srdan B. Mladenović

A BRIEF OVERVIEW OF MONASTIC ESTATES IN METOHİJA AND KOSOVO IN THE MIDDLE AGES

Summary: *The term baština (heritage estate) primarily refers to a property that belonged to the lower or higher nobility and was passed down through inheritance. In the regions of Metohija and Kosovo, there are several examples of such estates that were owned by both minor and major noble families. There remain preserved mentions of landholders such as Mladen Vladojević, together with his unnamed mother from Prizren; then of small landholders Nježa, Dabiživ, Bojko, Odeljan, Ivanko, and Dmitar from the vicinity of Prizren; of Emperor Dušan's nobleman, a certain Tošoje from Sirinić. The Lazarević and Branković families are recorded as major nobility and rulers of the state during the period from the mid-14th to the mid-15th century, and finally, of the great čelnik Radić, nobleman of Despot Đurađ Branković. This paper provides a brief overview of these hereditary properties. Due to the scarcity of historical sources, only a few examples of such estates are known today, although it is certain that there were many more during the medieval period in these areas.*

Keywords: *Baština (Heritage estate), baštinik (landholder), Metohija, Kosovo, Middle Ages.*

Примљено: 19. 11. 2025. године.

Одобрено за штампу: 25. 11. 2025. године.